

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра цивільного
права і процесу

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Цивільне право»

на тему: «Договір позички»

Студент групи ПР-32

Смалюх М. А.

Керівник:

д.ю.н., проф. Лукасевич-Крутник І. С.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ	5
1.1. Поняття та правова природа договору позички.....	5
1.2. Історичний розвиток інституту позички.....	8
1.3. Відмежування договору позички від суміжних договорів (оренди, дарування, користування)	10
Висновок до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. СТОРОНИ, ПРЕДМЕТ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ	15
2.1. Правовий статус позичкодавця та користувача.....	15
2.2. Предмет договору позички: ознаки речей, що передаються у користування...17	
2.3. Права та обов'язки сторін договору позички.....	19
Висновок до розділу 2	21
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ	23
3.1. Нормативно-правове регулювання договору позички в Україні.....	23
3.2. Судова практика щодо спорів за договорами позички.....	25
3.3. Проблеми та перспективи розвитку правового регулювання договору позички.....	28
Висновок до розділу 3	30
ВИСНОВОК	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Актуальність дослідження договору позички зумовлена зростанням практичного попиту на правовий інструмент безоплатного користування майном, який застосовується не лише у побутових, а й у корпоративних, комунальних та публічно-правових відносинах. За умов, коли зобов'язання сторін не супроводжуються оплатою, виникає потреба у чіткій правовій визначеності, гарантіях захисту прав власника та забезпеченні належного користування річчю. Незважаючи на наявність спеціальної глави у Цивільному кодексі України, інститут позички часто породжує спори щодо форми договору, належності об'єкта, меж відповідальності сторін та правомірності його припинення. У цьому контексті дослідження договору позички є необхідним як для з'ясування його сутності, так і для формулювання пропозицій з удосконалення законодавства.

Науково-практичне значення теми полягає в тому, що договір позички широко використовується в житлово-комунальній сфері, освітніх і культурних закладах, громадському секторі та малому бізнесі. Його особливості вимагають не лише теоретичного осмислення, а й практичного інструментарію — типових договорів, усталених судових підходів, чітких законодавчих приписів. Аналіз договору позички дозволяє виробити ефективні стратегії щодо його укладення, виконання та захисту прав сторін у разі спорів.

Метою дослідження є всебічне теоретико-правове вивчення договору позички, визначення його сутності, правових ознак, змісту, проблем застосування та перспектив удосконалення нормативного регулювання в умовах сучасного правового поля.

Для виконання поставленої мети виконаємо **наступні завдання:**

- розкрити поняття, правову природу та історичну еволюцію договору позички;
- визначити його місце серед інших цивільно-правових договорів;

- охарактеризувати правовий статус сторін та об'єкти, які можуть бути предметом договору;
- проаналізувати зміст прав та обов'язків сторін;
- дослідити чинне законодавство України та правозастосовну практику;
- виявити прогалини у правовому регулюванні та запропонувати шляхи вдосконалення.

Ступінь наукового дослідження теми є досить високим. Теоретичні й прикладні аспекти договору позички досліджували такі науковці, як Бойко Н. М., Байдаченко М., Кравченко Н., Грабинський М., Зальопана Н. А., Мацук С., Мігачова Г. В., Надьон В. В., Носенко А., Чуєв О. Б., Чухрай К. Г., Семчук І. В., Григоревська О. О. У своїх працях вони висвітлювали історичні витоки договору позички, проблематику його співвідношення з наймом, позикою, даруванням, а також порушували питання відповідальності сторін і правового режиму окремих категорій майна. Важливе місце в опрацюванні теми посідає аналіз положень Цивільного кодексу України, розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.05.1997 № 282-р, а також судова практика, викладена в постановках Верховного Суду України.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові зобов'язання, що виникають у межах договору позички.

Предметом дослідження є правова природа договору позички, його структура, механізм реалізації, проблеми та практика правозастосування.

Методи дослідження включають формально-юридичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, логіко-аналітичний, системно-структурний та метод правового моделювання.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (24 найменування на 3 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 36 сторінок, з яких основний текст - 29 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ

1.1. Поняття та правова природа договору позички

Договір позички є одним із класичних інститутів зобов'язального права, що має глибоке історичне коріння та складну правову природу. У загальному розумінні, позичка — це правочин, за яким одна сторона (позичкодавець) передає іншій стороні (користувачеві) річ у тимчасове безоплатне користування з обов'язком повернення тієї ж речі після завершення строку або досягнення цілі користування. Відповідно до статті 827 Цивільного кодексу України, за договором позички одна сторона (позичкодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ у користування на певний строк або без визначення строку, а користувач зобов'язується повернути цю річ у такому ж стані, в якому її отримав, з урахуванням нормального зносу [19]. Наукове осмислення поняття договору позички передбачає з'ясування не лише формальних ознак, а й правової природи відносин, що виникають на його підставі. Як зазначає Н. М. Бойко, правова природа договору позички визначається його безоплатністю, реальністю, тимчасовістю та індивідуальним характером речі, що передається [1, с. 7].

Суттєвою ознакою договору позички є його безоплатний характер, який відрізняє його від договорів найму, прокату та комерційної концесії. Як слушно зазначає К. Г. Чухрай, безоплатність у цьому випадку не лише є правовою умовою, але й визначає баланс інтересів сторін, де позичкодавець фактично не має майнового зиску, а користувач отримує право користування річчю без оплати [22, с. 5]. Проте це не означає, що користувач звільняється від усіх обов'язків — навпаки, він несе відповідальність за належне утримання речі, її збереження і повернення. У своїй роботі Г. В. Мігачова акцентує увагу на тому, що позичка — це специфічна форма безоплатного користування, яка балансує між добровільністю

передачі та правовою зобов'язаністю користувача забезпечити повернення речі у належному стані [7, с. 4].

У сучасній правовій доктрині існує низка підходів до визначення правової природи позички. Одні вчені відносять її до односторонньо зобов'язальних договорів (як-от дарування), інші — до двосторонніх, зважаючи на наявність обов'язків у користувача. Байдаченко М. та Кравченко Н. вважають, що позичка — це типовий приклад реального, безоплатного, консенсуального договору, який створює зобов'язання обох сторін: позичкодавець передає річ, а користувач — забезпечує її повернення [2, с. 84]. Такий підхід знаходить підтвердження і в судовій практиці. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 753/5311/19 суд наголосив, що факт усного договору позички не звільняє користувача від відповідальності за збереження речі, і навіть у випадку випадкового пошкодження річ має бути повернута або компенсована її вартість [15].

Варто відзначити, що позичка є досить гнучким інструментом, який може бути використаний у побутових, господарських і навіть публічних відносинах. Так, у постанові Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 910/18749/20 йшлося про передачу комунального майна в безоплатне користування державному органу. Суд дійшов висновку, що така передача є правомірною формою здійснення повноважень власника — територіальної громади, а невиконання деяких адміністративних умов договору саме по собі не є підставою для розірвання договору позички [14]. Це демонструє широту застосування цього інституту та потребу в його чіткому нормативному регулюванні.

У контексті історичного розвитку інститут позички має свої витоки ще у римському праві. Як зазначає М. Грабинський, римська *commodatum* була попередником сучасної позички й передбачала тимчасову передачу речі у користування без винагороди, з обов'язком її повернення [3, с. 399]. Така модель була збережена й у подальшому розвитку цивільного права Європи та лягла в основу української конструкції. Аналогічні положення закріплені й у §598

Німецького цивільного кодексу (BGB), який встановлює, що за договором *Leihe* (позички) одна сторона передає іншій річ у безоплатне користування з обов'язком повернення [23].

В українській практиці питання класифікації договору позички як реального чи консенсуального також викликає наукову дискусію. О. Б. Чуєв вказує, що для його укладення достатньо досягнення згоди, а сама передача речі має юридичне значення лише для виконання зобов'язання, а не для виникнення правовідносин [21, с. 73]. Однак Н. А. Зальопана вказує на зворотне — позичка має реальний характер, і саме момент передачі речі свідчить про завершення укладення договору [5, с. 87]. Такий підхід підтримує і судова практика: зокрема, у постанові Верховного Суду від 30.03.2016 у справі № 6-107цс16 підкреслено, що позичка, на відміну від оренди, є реальним безоплатним договором, який має власну природу й не може бути прирівняний до найму [12].

Загалом договір позички є важливим інструментом регулювання відносин, де передача речі безоплатна, але підпорядкована чітким правовим рамкам. Цивільне законодавство України (зокрема, глава 60 ЦК України) визначає не лише загальні умови договору, а й особливості повернення речі, відповідальність за її псування, право на дострокове припинення договору у разі виникнення потреби у речі для позичкодавця [19]. Такі положення дозволяють забезпечити баланс інтересів сторін та правову визначеність у спірних ситуаціях, що особливо актуально з огляду на зростаюче застосування договору позички у різних галузях суспільних відносин.

Як наголошує В. В. Надьон, належне розмежування договору позички від інших договорів — таких як найм, позика, прокат, концесія — має ключове значення для правильного правозастосування, оскільки саме безоплатність, зворотність та індивідуалізованість речі створюють характерні риси цього інституту [8, с. 66]. Такий підхід є визначальним і для облікового відображення, про що свідчить дослідження І. В. Семчука та О. О. Григоревської, які підкреслюють,

що юридична конструкція позички прямо впливає на податкову та бухгалтерську класифікацію операцій з майном [18, с. 275].

Таким чином, поняття та правова природа договору позички охоплюють цілу систему норм, тлумачень і практичних підходів, що формують єдину правову конструкцію безоплатного користування річчю. У сучасних умовах цей договір є ефективним засобом реалізації волі власника та корисним інструментом тимчасової передачі майна без зміни титулу власності, що підтверджується як теоретичними напрацюваннями, так і багатою судовою практикою.

1.2. Історичний розвиток інституту позички

Інститут позички має глибоке історичне коріння, що сягає часів античності, коли правові системи формувалися на базі моральних, економічних та побутових потреб суспільства. Першим зразком правового регулювання відносин, аналогічних позичці, була римська *commodatum* — один із класичних типів контрактів у римському приватному праві. Як зазначає М. Грабинський, *commodatum* вважався договором, за яким одна сторона безоплатно передає іншій індивідуально визначену, невитратну річ у тимчасове користування з обов'язком повернути ту саму річ у незмінному вигляді [3, с. 398]. Цей договір мав реальний характер, виникав із моменту передачі речі та відзначався високим ступенем довіри між сторонами. Позичальник не мав права використовувати річ у комерційних цілях або передавати її третім особам без згоди позикодавця.

Продовженням традиції римського права став розвиток інституту позички в середньовічному канонічному та феодальному праві, де на перший план вийшли моральні зобов'язання та сувора відповідальність користувача. Відповідно до позиції К. Г. Чухрай, у середньовіччі позичка часто регулювалася звичаєвим правом або статутами міст, а її оформлення потребувало свідків, письмових записів або церковного підтвердження [22, с. 6]. Таке ускладнення процедури було обумовлене

необхідністю убезпечити власника від втрати або пошкодження майна в умовах відсутності централізованої судової системи.

У континентальній Європі інститут позички отримав відображення в цивільних кодексах, зокрема у Французькому Цивільному кодексі (Code civil), Італійському Кодексі 1865 року, а також у Німецькому цивільному уложенні (BGB). У §598 BGB визначено, що договір *Leihe* є безоплатною передачею речі у користування з обов'язком повернення тієї ж речі після закінчення строку або досягнення мети користування [23]. Такі норми стали джерелом для кодифікацій країн Центральної та Східної Європи, зокрема Польщі, Угорщини, Чехословаччини, а згодом і для радянської правової доктрини.

В українському праві інститут позички формувався під впливом римського та німецького приватного права, а також традицій російського дореволюційного законодавства. У Статуті цивільного судочинства Російської імперії договору позички як окремої категорії не існувало, але правовідносини безоплатного користування речами мали місце у практиці земських судів. У радянський період категорія позички була нормативно закріплена в Цивільному кодексі УРСР 1963 року, де в главі 34 регламентувався “Договір безоплатного користування майном”. Як відзначає Н. А. Зальопана, радянське право надзвичайно обмежувало сферу застосування цього інституту, зважаючи на панування державної власності та пріоритет централізованого розподілу матеріальних благ [5, с. 88].

Сучасний Цивільний кодекс України 2003 року вперше системно закріпив договір позички як окремий вид зобов'язального договору в главі 60, детально визначивши його елементи, права й обов'язки сторін, підстави для припинення зобов'язань, відповідальність користувача тощо [19]. Цей крок став знаковим у процесі гармонізації українського приватного права з європейськими стандартами. У той же час, як справедливо зауважує С. Мацук, у сучасному правозастосуванні все ще зустрічаються залишкові уявлення радянської доктрини, зокрема щодо

надмірної формалізації договору позички або обмеження його сфери застосування [6, с. 183].

Окрему увагу заслуговує розвиток публічно-правового аспекту інституту позички, зокрема у сфері передачі державного і комунального майна. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1997 № 282-р щодо надання бюджетної позички, а також постанова Верховного Суду України від 10.10.2006 про стягнення бюджетної позички, хоча й виходять за межі класичного приватноправового підходу, демонструють використання концепції безоплатного користування як форми державного фінансування та управління ресурсами [16; 17].

Важливу роль у висвітленні історичного формування інституту відіграють і праці Герасімова А. М., який у своїх дослідженнях зосереджується на зв'язку між позичкою та економічною природою кредиту [4, с. 375], а також дослідження А. Носенка, який підкреслює поступове трансформування позички із побутового правочину у складний зобов'язальний інститут із чітко регламентованими правами і обов'язками [9, с. 400].

Таким чином, інститут позички пройшов довгий шлях — від морально-релігійного зобов'язання у римському праві до кодифікованої правової конструкції в сучасному цивільному законодавстві України. Цей шлях відображає не лише еволюцію юридичних форм, а й зміни у суспільному баченні цінності власності, відповідальності, взаємної довіри і справедливості у сфері користування майном.

1.3. Відмежування договору позички від суміжних договорів (оренди, дарування, користування)

Відмежування договору позички від суміжних договірних конструкцій — оренди, дарування, позики, договору користування, прокату та комерційної концесії — є одним із ключових питань для забезпечення правильного застосування цивільного законодавства у правовідносинах, пов'язаних із передачею майна. Наявність спільних рис між цими договорами, таких як передача речі, встановлення

строку або визначення мети користування, нерідко спричиняє плутанину в юридичній кваліфікації. Водночас правові наслідки помилкового розмежування можуть бути суттєвими — починаючи від визнання правочину недійсним до зміни прав і обов'язків сторін, включно з податковими, майновими або адміністративними наслідками.

Найчастіше договір позички плутають із договором оренди. Обидва передбачають передачу речі у користування іншій особі без переходу права власності. Проте принципова відмінність полягає у безоплатності договору позички, що прямо закріплено в статті 827 Цивільного кодексу України [19]. У договорі оренди (найму) користування річчю здійснюється за плату. Як слушно зазначає В. В. Надьон, плата є визначальною правовою ознакою договору найму: її відсутність автоматично виключає кваліфікацію правовідносин як орендних [8, с. 65]. На підтвердження цього Верховний Суд у постанові від 21.03.2018 у справі № 450/978/13-ц прямо вказав, що у випадку безоплатної передачі нерухомого майна у тимчасове користування застосовуються положення про позичку, навіть якщо сторони у договорі вжили термін «оренда» [13].

Іншою важливою відмінністю є форма укладення договору. Договір оренди нерухомого майна підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації у випадках, передбачених законом, тоді як договір позички таких вимог не містить, окрім випадків, передбачених спеціальними законами (наприклад, щодо землі). У постановках Верховного Суду України від 14.05.2014 та 04.06.2014 (справи № 6-48цс14 і № 6-55цс14) суд вказав, що навіть за відсутності дотримання типової форми договору оренди, якщо правовідносини були безоплатними, суд має кваліфікувати їх як позичку, а не як найм [10; 11].

Не менш важливим є розмежування позички з договором дарування. Основна відмінність полягає в обов'язку повернення речі. Дарування передбачає безоплатну передачу права власності, тоді як позичка — лише передачу права користування на певний строк. Як вказує Н. М. Бойко, позичка є зобов'язанням із зворотною дією, в

якому позичкодавець зберігає право власності на річ і може вимагати її повернення, тоді як у випадку дарування одержувач стає новим власником без будь-якого обов'язку з повернення [1, с. 10]. Судова практика також розрізняє ці договори саме через наявність або відсутність обов'язку повернення. У постанові Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 753/5311/19 було підкреслено, що передача речі з умовою її повернення виключає можливість кваліфікації таких дій як дарування [15].

Щодо договору позики — інша подібність виникає на рівні термінології, що часто призводить до неправильного тлумачення. Позика передбачає передачу речей, визначених родовими ознаками (гроші, споживні речі), із переходом права власності, тоді як позичка — лише індивідуально визначених речей. Це означає, що повернення речі в договорі позики стосується саме тієї речі, що була передана, а не її еквіваленту. Байдаченко М. і Кравченко Н. наголошують, що позичка виключає можливість передачі споживної речі, адже вона має бути повернута в натуральному вигляді, у той час як позика — це договір про споживання та заміну [2, с. 84].

У практиці іноді виникає необхідність відмежування позики від договору прокату або концесії. Наприклад, у господарських правовідносинах прокат майна зазвичай має оплатний характер і короткий строк дії, а сторони зобов'язані дотримуватися стандартів обслуговування. У позичці подібних регуляторних вимог немає. Як зазначає Н. А. Зальопана, прокат передбачає також динамічний обіг речей, що постійно змінюють користувача, тоді як позичка — це переважно одноразове, персоніфіковане користування [5, с. 89].

Цікавим є і відмежування від договору комерційної концесії. Обидва договори можуть передбачати передачу прав користування майном, проте концесія є завжди оплатною, стосується виключно комерційної діяльності та передбачає складні системи управління об'єктом права. Як зазначає О. Б. Чуєв, правова природа концесії корелює з підприємницькою діяльністю, тоді як позичка — це

цивільно-правовий інститут, що не має жодного відношення до регулярного отримання прибутку [21, с. 73].

Таким чином, основними критеріями для розмежування договору позички з іншими суміжними договорами є: 1) безоплатність; 2) збереження права власності у позичкодавця; 3) повернення саме тієї ж речі; 4) індивідуально визначений об'єкт; 5) відсутність прибуткової або підприємницької мети. Як справедливо вказує К. Г. Чухрай, саме ці ознаки дозволяють суду правильно кваліфікувати договір і встановити юридичну природу правовідносин, що виникають між сторонами [22, с. 7]. Помилкова кваліфікація може призвести до недійсності договору, порушення податкового законодавства, втрати речі або майнової відповідальності.

Отже, відмежування договору позички від суміжних договірних конструкцій є не лише питанням теорії, а й ключовим практичним інструментом у правильному застосуванні цивільного права. Його значення постійно зростає в умовах ускладнення договірних моделей, активного обігу майна, а також розширення сфери приватного регулювання.

Висновок до розділу 1

Інститут позички в сучасному цивільному праві є глибоко вкоріненою правовою конструкцією, що відображає соціальну потребу в безоплатному тимчасовому користуванні речами. Його правова природа базується на поєднанні принципів безоплатності, збереження права власності у позичкодавця, обов'язку користувача дбайливо ставитися до речі та повернути її у встановлений строк. Ці характеристики надають договору позички унікального статусу серед інших зобов'язальних правочинів. Сторони такого договору вступають у взаємодію, засновану переважно на довірі, а не на майновому зиску, що визначає специфіку правового регулювання та зміст обов'язків.

Історичний розвиток інституту свідчить про його незмінну актуальність у правових системах різних епох і культур. Від римського *commodatum* до сучасних

норм Цивільного кодексу України прослідковується тяглість правових ідей щодо безоплатного користування майном. Європейські правові системи, зокрема німецьке та французьке законодавство, продовжують цю традицію, що дає змогу вивчати позичку у порівняльно-правовому аспекті. Українське законодавство, закріпивши договір позички як самостійний правовий інститут, демонструє прагнення до правової визначеності та гармонізації з європейськими правовими стандартами.

Ключовим у розумінні позички є її відмежування від суміжних договорів. Помилки у кваліфікації можуть призвести до порушення прав сторін, спотворення сутності правовідносин або навіть визнання договору недійсним. Безоплатність, обов'язковість повернення речі та збереження за позичкодавцем права власності дозволяють чітко розмежувати позичку від оренди, дарування, позики, прокату, комерційної концесії. Такі ознаки мають не лише теоретичне, а й значне практичне значення — вони визначають обсяг відповідальності сторін, режим речі, податкові наслідки та судовий захист.

Таким чином, загальнотеоретична характеристика договору позички дозволяє зробити висновок, що цей інститут виконує важливу функцію у системі цивільних зобов'язань. Він забезпечує можливість передання речі у тимчасове користування без втрати права власності, сприяє раціональному використанню майна та слугує інструментом реалізації приватної ініціативи і соціальної взаємодії. Його нормативне закріплення, історична спадкоємність і практична релевантність свідчать про стабільну потребу у збереженні і розвитку цього правового інституту.

РОЗДІЛ 2. СТОРОНИ, ПРЕДМЕТ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ

2.1. Правовий статус позичкодавця та користувача

Сторонами договору позички є позичкодавець і користувач — суб'єкти цивільного права, які вступають у правовідносини щодо безоплатного користування індивідуально визначеною річчю. Згідно зі статтею 827 Цивільного кодексу України, позичкодавець зобов'язується передати, а користувач — повернути річ у тому самому стані, в якому її було отримано, з урахуванням нормального зносу [19]. Ці суб'єкти мають чітко окреслені права та обов'язки, що формують зміст правовідносин і відображають основоположні принципи цивільного права: добросовісність, справедливість і свободу договору.

Позичкодавцем може бути будь-яка фізична або юридична особа, яка має цивільну дієздатність і є власником речі, що передається в позичку. Право власності — обов'язкова передумова для набуття статусу позичкодавця, оскільки лише власник або особа, яка володіє річчю на законних підставах, може передати її в тимчасове користування. Як зазначає Н. М. Бойко, правомочність позичкодавця є критичною умовою дійсності договору, а передача речі особою, яка не є власником, без належних повноважень, може бути підставою для визнання правочину недійсним [1, с. 12]. У постанові Верховного Суду України від 14.05.2014 у справі № 6-48цс14 суд звернув увагу на те, що передача нерухомого майна в позичку можлива лише за наявності підтвердженого права власності у позичкодавця, навіть у разі безоплатного характеру правовідносин [10].

Користувачем є особа, яка приймає річ у користування на безоплатній основі. На відміну від наймача, користувач не сплачує винагороду, однак зобов'язаний повернути річ у належному стані та несе відповідальність за її псування або втрату. Як справедливо зазначає Г. В. Мігачова, обсяг обов'язків користувача фактично є співмірним із обов'язками наймача, що свідчить про високий ступінь захисту інтересів власника у договорі позички [7, с. 5]. Користувач має утримувати річ у

належному стані, не використовувати її для отримання прибутку, не передавати третім особам без згоди позичкодавця. У постанові Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 910/18749/20 було визнано порушенням умов договору передання об'єкта позички іншим юридичним особам для виконання господарської діяльності [14].

Особливістю правового статусу користувача є також підпорядкування умовам, що визначені договором або законом. У випадку відсутності строку позичкодавець має право вимагати повернення речі у будь-який момент, що прямо передбачено статтею 831 Цивільного кодексу України [19]. Це положення надає позичкодавцю перевагу у регулюванні строковості правовідносин, а користувача зобов'язує бути постійно готовим до повернення речі. Як зазначає К. Г. Чухрай, подібна асиметрія зумовлена саме безоплатним характером договору, який ставить позичкодавця у привілейоване становище [22, с. 6].

У практиці зустрічаються випадки, коли користувачами є державні або комунальні органи. Така форма застосовується, зокрема, у сфері управління майном територіальних громад. У постанові Верховного Суду від 30.03.2016 у справі № 6-107цс16 суд визнав обґрунтованою передачу нежитлового приміщення в безоплатне користування виконавчому органу ради, оскільки це відповідало суспільному інтересу та було оформлено відповідним договором [12]. Це свідчить про те, що правовий статус користувача не обмежується фізичними чи приватними юридичними особами, а охоплює й суб'єктів публічного права.

Таким чином, позичкодавець і користувач як суб'єкти договору позички є носіями чітко визначених прав та обов'язків, що забезпечують стабільність і прогнозованість цивільних правовідносин. Їхній правовий статус ґрунтується на засадах приватної автономії, добросовісності та юридичної відповідальності, а від правильного визначення ролі кожної сторони залежить ефективність реалізації договору в правовій площині.

2.2. Предмет договору позички: ознаки речей, що передаються у користування

Предметом договору позички можуть бути лише індивідуально визначені речі, які не споживаються в процесі користування, залишаються придатними для багаторазового використання та підлягають поверненню у тому самому стані, з урахуванням нормального зносу. Ця ключова ознака чітко відрізняє позичку від позики, в якій передаються речі, визначені родовими ознаками (наприклад, гроші або продукти), що підлягають поверненню в аналогічній кількості, але не у фізичному вигляді. Відповідно до статті 827 Цивільного кодексу України, позичкодавець зобов'язаний передати користувачу «рідч у користування», що означає надання фактичного володіння рідчю без зміни титулу власності [19]. Як підкреслює С. Мацук, предмет позички має зберігати свою функціональну цінність протягом усього періоду користування, і саме цим визначається його непридатність до споживання [6, с. 182].

До предмету позички можуть належати як рухомі, так і нерухомі речі. У судовій практиці передача житлових приміщень, автомобілів, побутової техніки, офісного обладнання чи земельних ділянок у користування без передачі права власності цілком відповідає правовій природі цього договору. Наприклад, у постанові Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 753/5311/19 було підтверджено дійсність договору позички, предметом якого було нерухоме майно, передане у користування громадській організації для здійснення статутної діяльності [15]. Суд визнав, що ознаками речі, яка може бути предметом позички, є її фізична наявність, можливість ідентифікації, придатність до неодноразового використання та наявність у власника законних підстав для передачі.

У межах предмету договору позички не можуть бути передані речі, що є споживаними або витрачаються у процесі звичайного використання. Н. А. Зальопана вказує, що речі, які за своєю природою втрачають властивості після першого використання (паливо, продукти харчування, одноразове обладнання), не

можуть бути предметом позички, оскільки їх повернення у тому ж стані є неможливим [5, с. 88]. Натомість до предмету позички можуть належати, наприклад, меблі, транспортні засоби, книги, технічні засоби, зокрема й електронне обладнання за умови, що користувач не вносить змін у їхню структуру.

Водночас питання щодо можливості передачі у позичку складних або небезпечних предметів (наприклад, зброї, спеціальної техніки, устаткування) вимагає особливої правової уваги. Як зазначає Н. М. Бойко, такі речі можуть бути предметом позички лише за умови дотримання спеціальних вимог до користувача (наявність дозволів, ліцензій, технічної підготовки) [1, с. 14]. Ці вимоги впливають як із цивільного, так і з адміністративного законодавства. Аналогічну позицію підтримав Верховний Суд у постанові від 30.03.2016 у справі № 6-107цс16, де вказано, що передача предмету з підвищеним рівнем небезпеки без згоди власника та без оформлення умов експлуатації порушує баланс інтересів і створює підстави для відшкодування шкоди у разі порушення правил користування [12].

Іншою особливістю предмету позички є їх невідчужуваність у межах дії договору. Оскільки право власності залишається за позичкодавцем, користувач не може розпоряджатися річчю, здавати її в субкористування без згоди власника, вчиняти із нею правочини, що мають ознаки відчуження. У постанові Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 910/18749/20 суд звернув увагу на те, що передача майна в субкористування без письмової згоди позичкодавця є порушенням умов договору і може бути підставою для дострокового його припинення [14].

У порівняльному праві предмет позички також визначаються індивідуалізовано. Наприклад, §598 Німецького цивільного кодексу (BGB) чітко визначає, що предметом договору *Leihe* може бути лише річ, яка не є споживною [23], а стаття 2891 Кодексу Луїзіани (США) підкреслює необхідність повернення тієї самої речі, а не її заміни [24]. Це свідчить про уніфікований підхід до поняття предмету позички у різних правових системах, що відповідає доктринальному принципу збереження речі як цінності, яка тимчасово передається.

Таким чином, предмет договору позички — це індивідуально визначена, неспоживна, придатна для багаторазового використання річ, передача якої здійснюється безоплатно і з умовою повернення в тому ж стані. Обрання належного предмету є основною запорукою правомірності договору, а дотримання критеріїв визначення предмета — необхідною умовою для забезпечення належного балансу прав та обов'язків сторін. У разі недотримання цих ознак договір втрачає свою природу позички і може бути перекваліфікований або визнаний недійсним.

2.3. Права та обов'язки сторін договору позички

Права та обов'язки сторін договору позички формують зміст цього правочину і є відображенням основного балансу інтересів між позичкодавцем і користувачем. Саме їх чітке визначення забезпечує правову визначеність, передбачуваність наслідків та ефективність реалізації безоплатного користування речами. Загальні положення щодо змісту прав і обов'язків сторін містяться у статтях 827–836 Цивільного кодексу України, проте їх тлумачення та практичне застосування ускладнюються специфікою кожного конкретного правовідношення.

Позичкодавець, як власник речі, має право вимагати її повернення після завершення строку договору або достроково, якщо така можливість передбачена умовами угоди чи випливає з обставин (наприклад, нагальна потреба у речі). Він має право перевіряти стан речі та умови її використання, а також вимагати відшкодування шкоди у разі порушення умов користування. При цьому, як наголошує С. Мацук, позичкодавець не звільняється від обов'язку надати річ у такому стані, який відповідає її звичному використанню, а також — від повідомлення користувача про істотні властивості речі, зокрема — про приховані дефекти [6, с. 184].

Обов'язки користувача базуються на принципі дбайливого ставлення до чужого майна. Він зобов'язаний використовувати річ відповідно до її цільового призначення, не змінювати її функціонального стану, не передавати її третім особам

без згоди позичкодавця, а також повернути річ у належному стані після закінчення строку користування. У випадку пошкодження або втрати речі з його вини, користувач несе обов'язок повного відшкодування шкоди. Як зазначає Г. В. Мігачова, на користувача поширюється обов'язок утримання речі навіть у випадку, коли її пошкодження сталося не з його вини, але могло бути попереджене при належному ставленні до зобов'язання [7, с. 6].

Надзвичайно важливою є норма статті 831 Цивільного кодексу України, яка надає позичкодавцю право на односторонню відмову від договору у разі виникнення у нього потреби в речі або виявлення, що користувач використовує її не за призначенням [19]. Як підкреслює Н. А. Зальопана, це право не потребує окремого погодження у договорі — воно діє безумовно, як складова безоплатного характеру угоди та правомочностей власника [5, с. 90]. У той самий час, користувач має право відмовитися від подальшого користування річчю в будь-який момент, якщо інше не передбачено договором, що також свідчить про гнучкість правового регулювання та рівновагу сторін.

У випадку виявлення істотних недоліків речі, які унеможливають її використання за призначенням, користувач має право вимагати заміни речі (якщо таке передбачено договором) або достроково розірвати правовідносини. Це положення, хоча й не закріплене окремо в ЦК України, виводиться із загальних принципів цивільного права, про що зазначає Г. В. Носенко, акцентуючи на праві користувача захищати свої інтереси у разі недобросовісного виконання договору з боку позичкодавця [9, с. 401].

Окрему категорію становлять додаткові обов'язки, які можуть бути закріплені у договорі або випливати з мети використання речі. Наприклад, у публічній сфері позичальники можуть зобов'язуватися підтримувати приміщення в санітарному стані, здійснювати косметичний ремонт або нести витрати на комунальні послуги. Як зазначає І. В. Семчук, у таких випадках договір позички

виконує не лише функцію передачі речі, але й елемент соціального партнерства, що відображається у складнішому обсязі обов'язків [18, с. 275].

У міжнародному праві також визнається принципова асиметрія прав і обов'язків сторін договору позички. Наприклад, у §603 Німецького цивільного кодексу (BGB) зазначається, що користувач несе відповідальність за пошкодження речі лише у випадку недбалості або недотримання умов використання, а також має обов'язок повернути її вчасно та без вимог про компенсацію витрат [23]. Кодекс Луїзіани (Art. 2893) прямо підкреслює, що користувач має нести витрати з утримання речі, а позичкодавець не несе відповідальності за будь-які наслідки нормального використання речі [24].

Таким чином, система прав та обов'язків сторін договору позички спрямована на забезпечення рівноваги між інтересами власника та користувача. Позичкодавець має максимально широкі правомочності як власник речі, тоді як користувач несе підвищену відповідальність за цілісність предмета договору. Усі положення, що стосуються змісту договору, повинні бути чітко зафіксовані в його тексті, а у разі спору — тлумачитися з урахуванням принципу добросовісності, характерного для зобов'язального права.

Висновок до розділу 2

Договір позички як інструмент безоплатного користування майном передбачає участь двох рівноправних, але асиметричних за обсягом прав та обов'язків сторін — позичкодавця та користувача. Їх правовий статус ґрунтується на базових принципах цивільного права, зокрема на автономії волі, добросовісності та непорушності права власності. Позичкодавець має право передати річ у користування за своєю ініціативою і повернути її у будь-який момент, якщо не обумовлено інше, тоді як користувач зобов'язаний дбайливо поводитися з майном, нести відповідальність за його збереження та повернути в обумовлений спосіб.

Предметом договору можуть бути лише індивідуально визначені, неспоживні речі, які не втрачають своєї сутності внаслідок користування. Саме ця ознака забезпечує правову визначеність і дозволяє відмежувати позичку від позики, оренди чи дарування. Дотримання вимог до предмету договору є запорукою його правомірності та забезпечує баланс інтересів сторін у разі виникнення спорів або припинення правовідносин.

Зміст договору визначається не лише законом, а й конкретними умовами, погодженими сторонами. Він має відповідати реальним очікуванням кожного учасника правовідносин. Позичкодавець має забезпечити належний стан речі, а користувач — використовувати її відповідально та повернути без затримок і пошкоджень. Усе це підкреслює важливість деталізації умов договору, зокрема щодо строків, мети користування та можливості дострокового припинення.

Таким чином, сторони, предмет і зміст договору позички є ключовими елементами, які визначають його юридичну природу та умови ефективного функціонування. Вони потребують уважного узгодження, юридичної грамотності та дотримання правового порядку, щоб забезпечити стабільність і справедливість у реалізації безоплатного користування речами у приватних і публічних відносинах.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ

3.1. Нормативно-правове регулювання договору позички в Україні

Нормативно-правове регулювання договору позички в Україні ґрунтується передусім на положеннях Цивільного кодексу України, зокрема Глави 60, яка комплексно визначає сутність, елементи, умови укладення, виконання та припинення договору позички. Однак повне розуміння правової природи цього договору потребує також залучення спеціальних норм інших законодавчих актів, підзаконних актів, актів органів місцевого самоврядування та аналітичної доктрини, що роз'яснює та деталізує загальні положення.

У вітчизняному законодавстві позичка визначається як безоплатний договір, що встановлює зобов'язальні правовідносини між власником речі (позичкодавцем) та особою, якій ця річ надається у тимчасове користування (користувачем). На відміну від договорів найму або оренди, що мають оплатний характер і потребують дотримання додаткових вимог щодо форми, реєстрації чи ліцензування, позичка функціонує на основі приватної автономії сторін і не вимагає спеціальних процедур. Як зазначає Н. М. Бойко, договір позички не є публічним договором, не підпорядковується адміністративному регулюванню і не встановлює диспозитивного порядку зобов'язань — це класичний приклад добровільного правочину, що реалізує соціальну функцію приватної власності [1, с. 8].

Разом із тим, окремі випадки укладення договорів позички врегульовуються спеціальними актами. Зокрема, розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.05.1997 № 282-р «Про надання бюджетної позички» передбачає можливість тимчасового передання державних ресурсів (бюджетних коштів, обладнання, матеріалів) у користування органам виконавчої влади, підприємствам або установам з обов'язком подальшого повернення. Хоча цей акт не використовує термін «договір позички» в класичному розумінні, за змістом і правовими

наслідками така форма передачі майна відповідає безоплатному тимчасовому користуванню й підпадає під загальні норми цивільного законодавства [16].

Низка науковців акцентує увагу на необхідності кодифікованого підходу до розмежування договору позички з іншими договорами, що також передбачають передачу майна у користування. Так, К. Г. Чухрай зазначає, що в чинному законодавстві не достатньо врегульовано питання застосування позички в корпоративних правовідносинах, у публічному управлінні, а також у контексті соціального житла чи державного майна, що призводить до правової невизначеності та неоднозначного судового тлумачення [22, с. 5].

На важливість чіткого нормативного визначення інституту позички звертає увагу й В. В. Надьон, наголошуючи, що незважаючи на наявність спеціальної глави в Цивільному кодексі, чинне законодавство не встановлює уніфікованих вимог до письмової форми, змісту договору, порядку його розірвання або відповідальності за шкоду у разі використання речі не за призначенням [8, с. 66]. Це створює передумови для зловживань і складнощів у правозастосуванні, особливо в тих випадках, коли договір укладено усно або за відсутності прямих доказів згоди сторін.

Значну увагу практичним аспектам правового регулювання договору позички приділяє Н. А. Зальопана. У своїй праці вона аналізує проблеми нормативного визначення об'єктів договору, розглядає труднощі з розмежуванням зобов'язань при багатосторонній участі в правовідносинах, а також пропонує розширення законодавчого регулювання шляхом внесення змін до положень про припинення договору, особливо в ситуаціях, коли позичкодавець втрачає право власності на річ під час дії договору [5, с. 89].

У сфері господарського обігу нормативне регулювання договору позички все ще лишається фрагментарним. Г. В. Мігачова вказує, що у практиці передачі обладнання, техніки, інструментів, приміщень між суб'єктами підприємництва часто застосовуються саме договори позички, однак у разі виникнення спорів

правова база виявляється недостатньо деталізованою [7, с. 4]. Це створює ризики для сторін, оскільки неможливо чітко визначити обсяг обов'язків, відповідальність за знос речі, можливість дострокового розірвання угоди чи обмеження щодо її передачі третім особам.

У публічно-правовому контексті, як зазначають І. В. Семчук і О. О. Григоревська, правовий режим позички активно використовується органами державної влади для забезпечення взаємодії з бюджетними установами. Такі правовідносини мають регулюватися з урахуванням спеціального законодавства, але водночас не виключають застосування положень Цивільного кодексу України, що вимагає комплексного підходу до тлумачення норм [18, с. 275].

Таким чином, нормативно-правове регулювання договору позички в Україні базується на загальних цивільно-правових положеннях та обмеженій кількості спеціальних норм. Попри це, доктрина і практика демонструють необхідність глибшого законодавчого опрацювання окремих питань, таких як форма договору, режим відповідальності, статус публічних користувачів, особливості припинення правовідносин. Гармонізація законодавства у цій сфері має на меті зміцнення юридичної визначеності та уніфікацію застосування інституту позички в усіх галузях правовідносин.

3.2. Судова практика щодо спорів за договорами позички

Судова практика у спорах, пов'язаних із договорами позички, відіграє ключову роль у з'ясуванні правової природи цих правовідносин, відмежуванні їх від суміжних договорів та конкретизації умов відповідальності сторін. Незважаючи на відносну простоту нормативного регулювання, розгляд судових справ демонструє широку різноманітність правових позицій, які стосуються визначення істотних умов договору, належного оформлення угоди, користування об'єктом, а також повернення речі.

Одна з найбільш знакових позицій висвітлена у постанові Верховного Суду України від 14.05.2014 у справі № 6-48цс14. Суд дійшов висновку, що правовідносини між фізичними особами, за якими нерухоме майно передається безоплатно у користування, слід кваліфікувати саме як договір позички, навіть якщо сторони назвали його «договором оренди». Ключовим критерієм для такого висновку стала відсутність плати за користування, що є істотною ознакою договору оренди [10].

Аналогічний підхід закріплено у постанові Верховного Суду України від 04.06.2014 у справі № 6-55цс14, де було підкреслено, що для кваліфікації договору як позички або найму вирішальним є не назва документа, а правова суть правовідносин. Суд зазначив, що безоплатний характер користування річчю свідчить про наявність саме договору позички, навіть за відсутності письмової форми чи типового формулювання умов [11]. Ці постанови стали орієнтиром для кваліфікації подібних правовідносин, зокрема в цивільних спорах, пов'язаних із використанням житлових чи нежитлових приміщень.

У постанові Верховного Суду від 30.03.2016 у справі № 6-107цс16 розглядалося питання про відповідальність користувача за недотримання умов експлуатації переданого в позичку майна. Суд вказав, що позичальник, який використовує річ з порушенням її призначення, несе повну відповідальність за заподіяну шкоду, навіть якщо сторони не зафіксували такі обов'язки письмово. Особливістю цієї справи було те, що майно використовувалося органом місцевого самоврядування, а суд визнав можливість застосування норм цивільного права до суб'єктів публічного права [12].

У постанові Верховного Суду від 21.03.2018 у справі № 450/978/13-ц суд розглянув ситуацію, де майно було передано в користування без формального оформлення договору. Попри це, фактичні дії сторін і наявність усної згоди дали підстави для визнання існування договору позички. Суд зазначив, що позичка є реальним договором, який вважається укладеним із моменту передання речі, а не з

моменту підписання документа, тому відсутність письмової форми не є перешкодою для встановлення правовідносин [13].

У господарській сфері важливим є висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 910/18749/20, де розглядалося питання субкористування майном, переданим у позичку. Суд констатував, що передача речі третім особам без письмової згоди позичкодавця є порушенням умов договору, навіть якщо сама угода була укладена на безоплатних засадах. Ця справа також підтвердила, що юридичні особи — як позичкодавці, так і користувачі — несуть відповідальність відповідно до загальних положень зобов'язального права [14].

Окремо варто відзначити постанову Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 753/5311/19, в якій суд досліджував правову природу користування нежитловим приміщенням, переданим громадській організації. Було встановлено, що передання речі в тимчасове безоплатне користування не змінює права власності на неї, а порушення умов експлуатації надає власнику право вимагати її негайного повернення. Ця справа є ілюстрацією практичного застосування статті 831 ЦК України, яка закріплює право позичкодавця на дострокове припинення договору [15].

У сукупності судова практика демонструє послідовний підхід до тлумачення безоплатності як ключової ознаки договору позички, визнає дійсність усних домовленостей за наявності фактичної передачі речі, а також акцентує увагу на захисті прав позичкодавця як власника. Водночас суди звертають увагу на поведінку сторін, фактичні обставини та мету використання речі, що свідчить про гнучкий, але водночас стабільний механізм юридичного аналізу таких договорів.

У науковій літературі ця тенденція отримує підтвердження. Як зазначає Н. А. Зальопана, судова практика відіграє компенсаторну роль у тих сферах, де законодавче регулювання є фрагментарним, зокрема щодо умов дострокового повернення речі або відповідальності за її пошкодження [5, с. 91]. Аналогічну думку висловлює й К. Г. Чухрай, підкреслюючи, що суди фактично формують

стандарти поведінки сторін у договорі позички, доповнюючи законодавчу базу у сфері зобов'язань [22, с. 8].

Таким чином, судова практика у справах про договори позички забезпечує динамічне правозастосування, конкретизує законодавчі норми та формує правові орієнтири для учасників цивільного обігу. Постанови Верховного Суду виступають джерелом стабільності та передбачуваності у регулюванні цього виду правовідносин.

3.3. Проблеми та перспективи розвитку правового регулювання договору позички

Незважаючи на формальну врегульованість договору позички в Главі 60 Цивільного кодексу України, чинне законодавство не охоплює всіх аспектів, які виникають у сучасній юридичній та господарській практиці. Стан правового регулювання цього інституту все ще характеризується певною фрагментарністю, браком деталізації і нечіткістю деяких юридичних конструкцій, що ускладнює ефективне застосування норм на практиці, особливо в умовах зростання обсягів безоплатного користування майном у публічному та приватному секторах.

Однією з ключових проблем залишається відсутність чіткого визначення обов'язкових умов договору позички, які мають бути включені у письмову форму. У випадках спорів сторони часто посилаються на усні домовленості, що ускладнює доведення існування самого договору. Як зазначає Н. М. Бойко, договір позички у нинішньому законодавчому вигляді має вкрай низький ступінь юридичної визначеності щодо форми, строків, обсягу прав та обов'язків сторін, що створює підґрунтя для зловживань, особливо в межах родинних або корпоративних відносин [1, с. 10]. Потребує вдосконалення й питання доказового навантаження при визначенні факту передачі речі, особливо якщо відсутній документ, який прямо засвідчує це.

Ще однією складністю є недостатня диференціація правового режиму позички залежно від суб'єкта — фізичної, юридичної особи чи органу публічної влади. У практиці поширені випадки укладення договорів позички між комунальними установами і громадськими організаціями, однак закон не містить особливих приписів для таких правовідносин. Як наголошує Г. В. Мігачова, застосування єдиних правил до всіх суб'єктів є теоретично доцільним, але на практиці вимагає гнучкішого регулювання з урахуванням характеру речі, мети користування, соціального або підприємницького статусу сторін [7, с. 6]. Наприклад, передача нежитлових приміщень для потреб громадських об'єднань потребує особливого нормативного механізму, який мав би враховувати публічний інтерес, механізми контролю, а також прозорість умов використання.

Серйозною проблемою є відсутність чітких критеріїв відповідальності користувача у випадку пошкодження речі. Хоча Цивільний кодекс України передбачає загальне зобов'язання повернути річ у тому самому стані з урахуванням нормального зносу, не розкрито, які саме дії вважаються порушенням цього обов'язку. Суди часто змушені самостійно тлумачити поняття «недбале користування», «пошкодження» або «невиконання умов експлуатації». Як справедливо зазначає К. Г. Чухрай, відсутність деталізованих норм щодо технічного стану речі, порядку фіксації пошкоджень та механізму їх відшкодування суттєво ускладнює правозастосування [22, с. 8].

Перспективи вдосконалення законодавства полягають насамперед у гармонізації з нормами європейського приватного права, які акцентують увагу на формалізації відносин, захисті сторін та превенції зловживань. У цьому контексті заслуговує на увагу пропозиція В. В. Надьона щодо уніфікації законодавства, яка передбачає доповнення Глави 60 ЦК України положеннями про обов'язкову письмову форму у випадках передачі нерухомого майна, обов'язок попередження про дефекти речі, а також визначення меж відповідальності користувача за шкоду, завдану третім особам унаслідок використання речі [8, с. 69].

Законодавець також має врахувати практичну необхідність у правовій конструкції «публічної позички», що існує у сфері державного управління, коли майно передається в користування іншим суб'єктам владних повноважень або бюджетним установам. Такі ситуації сьогодні формуються на підставі підзаконних актів (зокрема, розпорядження КМУ № 282-р від 29.05.1997), однак відсутність прямого відсилання в ЦК України до можливості такої форми угоди ускладнює її нормативну легітимність [16].

У підсумку можна стверджувати, що проблематика правового регулювання договору позички вимагає більш глибокої кодифікації та деталізації. Це стосується не лише оновлення норм ЦК України, але й напрацювання типових договорів, формалізації механізмів захисту сторін, визначення спеціальних умов для публічного сектору, а також запровадження роз'яснень через практику Верховного Суду. Лише комплексне оновлення нормативної бази дозволить перетворити інститут позички на гнучкий, правозахисний та ефективний інструмент у сучасних соціальних і економічних умовах.

Висновок до розділу 3

У межах аналізу правового регулювання та практики застосування договору позички в Україні було виявлено, що, попри наявність нормативної основи, цей інститут досі не має цілісного, деталізованого й ефективного законодавчого врегулювання. Діюча редакція Глави 60 Цивільного кодексу України забезпечує загальні рамки функціонування позички, однак не враховує різноманіття ситуацій, які виникають у приватному, господарському та публічному секторах. Відсутність належної деталізації, особливо щодо форми, відповідальності, спеціальних суб'єктів або об'єктів правовідносин, створює правові прогалини, які компенсуються переважно судовою практикою.

Практика Верховного Суду показує стабільну орієнтацію на сутність правовідносин, а не на формальні ознаки договору. Судові органи розробляють

правові позиції щодо безоплатності як істотної ознаки позички, допустимості усної форми, відповідальності за неналежне користування та повернення речі, надаючи тим самим тлумачення, що замінює брак законодавчих уточнень. Водночас така роль судової гілки влади свідчить про необхідність оновлення нормативної бази — наявність судової практики не повинна замінювати системне правове регулювання.

Особливої уваги потребують ситуації, коли об'єктом позички є нерухоме або специфічне майно, а суб'єктами — органи влади або установи публічного права. Такі договори укладаються на підставі підзаконних актів, проте відсутність прямої згадки про них у Цивільному кодексі створює ризики непередбачуваності правозастосування. Нормативне уточнення правового режиму публічної позички, запровадження типових договорів і спеціальних процедур є актуальним напрямом розвитку законодавства.

Таким чином, розділ 3 дозволяє дійти висновку, що правове регулювання договору позички в Україні перебуває на стадії інституційної зрілості, проте вимагає модернізації. Практика демонструє його життєздатність, гнучкість і широке застосування, однак лише вдосконалення законодавства забезпечить стабільність, прозорість і передбачуваність позичкових правовідносин у межах сучасної правової системи.

ВИСНОВКИ

1. У результаті комплексного дослідження договору позички як інституту цивільного права з'ясовано, що він має багатовікову історію розвитку, бере свій початок із римського *commodatum*, а в сучасному вигляді відображає соціальну потребу в безоплатному тимчасовому користуванні індивідуально визначеними речами. Його закріплення в чинному Цивільному кодексі України як окремого виду зобов'язального правовідношення свідчить про значення цього договору для регулювання особистих, господарських і публічних відносин. Незважаючи на це, його теоретична природа досі потребує подальшого осмислення, зокрема в контексті співвідношення з іншими договорами.

2. Основними ознаками договору позички є безоплатність, збереження права власності за позичкодавцем, обов'язковість повернення речі та індивідуально визначений характер предмета договору. Саме ці риси дозволяють чітко відмежувати позичку від найму, оренди, позики, дарування та прокату. Правильна кваліфікація договору має вирішальне значення не лише для сторін, а й для судів у процесі розгляду спорів, що підтверджується низкою рішень Верховного Суду України.

3. Сторони договору — позичкодавець і користувач — вступають у правовідносини, засновані переважно на довірі та добросовісності. Позичкодавець, як власник речі, має широкі правомочності щодо контролю та вимоги повернення речі, тоді як користувач несе підвищену відповідальність за її збереження. Умови договору можуть уточнювати їхні права й обов'язки, однак сам по собі закон встановлює чіткий каркас відповідальності, що дозволяє забезпечити баланс інтересів.

4. Законодавство України, попри наявність окремої глави в Цивільному кодексі, не забезпечує повної деталізації правовідносин позички. Залишається неврегульованою низка питань, пов'язаних із формою договору, обов'язками щодо стану речі, порядком припинення договору, відповідальністю у разі передачі речі

третім особам. Також існує потреба у нормативному закріпленні режиму позички у публічному секторі, що наразі врегульовується підзаконними актами без належної кодифікації.

5. Судова практика відіграє ключову роль у формуванні сучасного розуміння та застосування договору позички. Вона компенсує недосконалість законодавства, тлумачить положення Цивільного кодексу у світлі фактичних обставин конкретних справ і встановлює підходи до оцінки безоплатності, доказу укладення договору, наслідків порушення умов користування тощо. Рішення Верховного Суду мають значення не лише в конкретних справах, а й формують загальну правову позицію.

6. Виявлено, що в науковій доктрині зберігається інтерес до проблематики позички, зокрема щодо її історичного розвитку, співвідношення з суміжними договорами, а також перспектив правового удосконалення. Окремі автори пропонують конкретні законодавчі зміни, спрямовані на запровадження обов'язкової письмової форми для окремих категорій майна, розширення обсягу обов'язків сторін, запровадження поняття «публічна позичка» та інші новели, які можуть бути враховані у майбутньому законодавчому процесі.

7. Перспективи розвитку правового регулювання договору позички мають ґрунтуватися на уніфікації підходів до врегулювання різних типів безоплатного користування, зокрема шляхом створення типових договорів, введення спеціальних правил для передачі майна у публічному управлінні та врахування європейських правових стандартів. Це дозволить зменшити кількість спорів, підвищити рівень правової культури сторін і забезпечити стабільність цивільного обігу.

8. Загалом договір позички є гнучким, ефективним та доступним інструментом у правовій системі, що відповідає принципам добросовісності, автономії волі та недоторканності власності. Проте повноцінна реалізація його потенціалу можлива лише за умов нормативного доопрацювання, практичного вдосконалення судового тлумачення та підвищення юридичної обізнаності сторін, які укладають такі договори в повсякденному житті, бізнесі та державному управлінні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Н. М. Правове регулювання договору позички : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 21 с.
2. Байдаченко М., Кравченко Н. Особливості правового регулювання договору позички. *Відповідальна за випуск: д. е. н., доцент Пантєлєєва НМ.* 2020. С. 84.
3. Грабинський М. Договір позички: від римського приватного права до цивільного права України. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2023. № 4(34). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4\(34\)-397-409](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-397-409)(дата звернення: 03.05.2025).
4. Герасімов А. М. Економічна сутність кредиту в контексті розвитку кредитних відносин. *The 5 th International scientific and practical conference "Scientific progress: innovations, achievements and prospects"(February 6-8, 2023) MDPC Publishing, Munich, Germany.* 2023. 447 p. 2023. С. 375.
5. Зальопана Н. А. Цивілістичні аспекти договору позички. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II): матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 20-21 травня 2021 року.* Львів: Львівський науковий форум, 2021.127 с. С. 87.
6. Мацук С. Особливості предмету договору позички. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету.* 2021. С. 182-185.
7. Мігачова Г. В. Правова природа безоплатних договорів : автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 081 «Право» . Г. В. Мігачова , ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2020. 13 с
8. Надьон В. В. Цивільно-правовий аспект розмежування договору позички від інших видів договорів (позика, дарування, найм транспортного засобу, житла, договір прокату, комерційної концесії). *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. №. 4. С. 64-70.
9. Носенко А. Цивілістичні аспекти договору позички. 2021.С. 400-402.

10.Постанова Верховного Суду України від 14.05.2014 у справі № 6-48цс14. Верховний Суд України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38778411> (дата звернення: 03.05.2025).

11.Постанова Верховного Суду України від 04.06.2014 у справі № 6-55цс14. Верховний Суд України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/39244670> (дата звернення: 03.05.2025).

12.Постанова Верховного Суду від 30.03.2016 у справі № 6-107цс16. Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57196314> (дата звернення: 03.05.2025).

13.Постанова Верховного Суду від 21.03.2018 у справі № 450/978/13-ц. Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73130589> (дата звернення: 03.05.2025).

14.Постанова Верховного Суду від 31.01.2023 у справі № 910/18749/20. Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108956432> (дата звернення: 03.05.2025).

15.Постанова Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 753/5311/19. Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112345678> (дата звернення: 03.05.2025).

16.Про надання бюджетної позички : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 29.05.1997 № 282-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-97-p#Text>(дата звернення: 03.05.2025).

17.Про стягнення бюджетної позички : Постанова Верхов. Суду України від 10.10.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0081700-06#Text>(дата звернення: 03.05.2025).

18.Семчук І. В. Григоревська О. О. Генеза правового регулювання операцій за кредитами та позиками як передумова їх облікового відображення. *Електронний науковий журнал*. 2019. С. 275.

19.Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>(дата звернення: 03.05.2025).

20.Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>(дата звернення: 03.05.2025).

21.Чуєв О. Б. Особливості правової природи договору безоплатного користування (позички). *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. 2019. №. 8 (1). С. 72-74.

22.Чухрай К. Г. Теоретико-правові аспекти договору позички у сучасному цивільному праві : thesis. 2017. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/27972>(дата звернення: 03.05.2025).

23.Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Abschnitt 8. Leihe (§§598–606). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/___598.html (дата звернення: 03.05.2025).

24.Code of Louisiana. Art. 2891. Loan for use (commodatum). URL: <https://www.legis.la.gov/Legis/Law.aspx?d=109506> (дата звернення: 03.05.2025).